

משפחת רפאל כהן ע"ה - יזד

נכתב ע"י מרגלית מעוז, מסיפוריה של אימה, שושנה כהן

השכונה

ביזד היו שתי שכונות עיקריות של יהודים: "סרצ'רסו" ו-"דרבנד החדש".
הבית של אמא, ההורים שלה וכל המשפחה המורחבת היה בשכונת סרצ'רסו. אבא ז"ל וכל משפחתו גרו בדרבנד החדש.

בית הכנסת של מולא אעיבבא היה בסרצ'רסו. אבא התפלל בשכונה שלו, שם גם היה בית כנסת. בבית הכנסת של מולא אעיבבא היו מתפללים שלוש תפילות בכל יום. כל היהודים אהבו את יזד והיחסים ביניהם היו טובים. בסביבות יזד היו כפרים. סבא דוד, אבא של אמא, היה חי רוב הזמן בכפר. היה לו שם בית. כל המשפחה שלו, אשתו וילדיו, היו הולכים אליו לכפר, מאחרי סוכות ועד לפני פסח. את החגים היו עושים ביזד.

הכפר נקרא "דאבד" – שם זרעו ירקות – סלק, מלפפונים, קולורבי, לפת ועוד. בלילות היו שומרים מפני בעלי חיים. לקחו קופסאות פח, הכניסו בהן אבנים, וכשראו בעלי חיים מתקרבים היו מרעישים בפחים ומבריחים את בעלי החיים המזיקים. בדרך לכפר היה בית כנסת "אליהו הנביא". בדרכם לכפר היו נכנסים לביה"כ, מתפללים, מדליקים נרות וממשיכים הלאה.

ביזד היו הרבה בתי כנסת: בית כנסת החדש, בית כנסת יוכבד, בית כנסת מולא אעיבבא, ובית כנסת מולא יצחק – שהיה קרוב לבית של סבא דוד.

כל השכנים היו כמו משפחה אחת גדולה, היתה עזרה הדדית. כל המשפחה גרה בבית אחד: האב והאם, הילדים, הכלות והנכדים. בת שנישאה, עברה לגור בבית חמיה וחמותה. הקצו לזוג הצעיר חדר אחד בתוך הבית הגדול והכל היה משותף. העזרה ההדדית היתה כ"כ מושרשת עד כדי כך, שאם אם מניקה לא יכלה להניק את תינוקה בגלל חוסר חלב או מסיבה אחרת, שכונות שהיו גם הן מניקות היו מתנדבות להניק את הילד הרעב (לא היה אוכל אחר חוץ מחלב אם). כך ניצלו פעמים רבות חייהם של תינוקות. זה גם מראה על יחסים קרובים וחמים בין כל היהודים ביזד.

היחסים עם הגויים:

בד"כ היחסים היו טובים. הצעירים שמבין הגויים היו מציקים ליהודים, אבל השייח' שלהם היה גוער בהם. בכפר היחסים היו טובים מאד. היהודים היו משתתפים בחגים שלהם. היו הולכים לדרשות של השייח' שלהם במסגד ולוקחים להם מפירות הגנים שלהם.

עבודה ופרנסה:

רוב העבודה התבססה על אריגה. בד"כ ארגו בדים כמו ג'ינס, בדים צבעוניים ושטיחים. מעטים מאד עבדו במטוויות משי. לשם כך היה חדר מיוחד לטווית חוטים. בחדר, לכל משפחה היתה פינה שם ישבה האשה וטוותה את החוטים. בכפר היו נולים קטנים לאריגת בדים פשוטים. עבודות נוספות היו למורים שלימדו את הילדים תורה בבתיהם, היו קצבים בודדים, ושוחטים.

הבית:

הבתים ביזד היו בנויים מטיט וקש. גם הריצפה היתה בנויה מאותו חומר ולכן לא היו שוטפים את הבית. לנקיון הבית היו מטאטאים ומזליפים מים כדי להרביץ את האבק שהתפשט בגלל הטיט. גם החצר והמדרגות היו בנויות מטיט וקש. בפסח, כדי לחדש את הקירות, היו מורחים עליהם שכבת טיט חדשה וזה בא במקום צביעה. המטבח – היה חלק מהחדר. בפינת החדר היו מסדרים ריבוע שמסביבו לבנים. בתוך הריבוע היו שמים עצים לבעירה ועליהם בישלו. כל בוקר היו אופים פיתות בבית. במקום מקרר היתה הבאר. בד"כ קנו בשר ליום אחד, אבל אם נשאר בשר מיום ליום היו מכניסים לתוך שקית בד ותולים על מסמר בתוך הבאר. הקרירות שהיתה בבאר שימרה את הבשר מלהתקלקל. השירותים- היו בעצם חדר אחד בבית. בחדר זה היה בור. כשהבור התמלא, היו הגויים קונים את החומר שהצטבר כדי לזבל את השטחים שלהם. מים – כמעט לכל משפחה היתה באר של 5 מ' עומק. בבאר זו השתמשו לצורכי יום יום. במרתף היתה באר נוספת של 40 מ' עומק. בבאר זו השתמשו רק לפסח. מהבאר שאבו מים ע"י דלי מפלסטיק שקנו מהגויים והעבירו לכד מחרס. הכד עמד בפינת החדר והמים בו צלולים וקרים. במרחק מה מהבית היו מים זורמים. שם עשו את הכביסה.

לאנשים אמידים היתה בריכה בחצר הבית ("הויז"). בימי הקיץ החמים שחו בבריכה.

הגג:

הגגות היו עשויים מטיט כמו כל שאר חלקי הבית. בחורף ירדו שלגים רבים והיה חשש של התמוטטות, ולכן היו חייבים לעלות כל בוקר לגג ולפנות את השלג. גגות כל הבתים של אותה חצר היו מחוברים זה לזה. בלילות הקיץ החמים כשבבתים היה חום מעיק עלו כולם לגגות, פרסו שטיחים וישנו שם. הם היו מעלים אבטיחים לגג וכשהיו צמאים באמצע הלילה, היו אוכלים את האבטיח במקום מים.

כלי הבית:

לא היו רהיטים בבית. במקום ארון בגדים – קשרו חבל מקיר לקיר ותלו את הבגדים עליו. במקום מיטות – היו שטיחים. בלילה היו פורסים את השטיחים והיו ישנים עליהם. הכריות היו עשויות מבדים שתפרו אותם למעין שק, ולתוכן הכניסו בדים ישנים. כלי המטבח – היו עשויים מחרס ומנחושת. סירים מחרס וכן מנחושת. גם הצלחות היו עשויות מחרס. את כלי הנחושת הגעילו לפסח, אבל כלי פסח היו קונים חדשים. לא היה מלאי של כלים מיוחדים לפסח. הכפות היו עשויות מנחושת. בזמן המחזור של האשה, היו לה כלים נפרדים.

האוכל:

האוכל בימי חול – בחורף היו האבות, בשובם מבית הכנסת, קונים מהגויים לפת וסלק שלוקים וחמים. בבית, האשה היתה אופה פיתות לפני שהבעלים חזרו מהתפילה וזה היה המאכל לארוחת הבוקר. בקיץ היו אוכלים בבוקר קשק (כדורי גבינה יבשים) עם פיתות. היו משרים את הקשק במים ומועכים אותם. בצהריים, היו אוכלים מרק כבש עם פיתות שאפו בבית או עם לחם שנקרא "נונסינג" – (לחם אבן) – אפו את הלחם על אבנים כמו חצץ שהיה בתחתית התנור. בשבת, בישלו החמין משעורה, שהיו דשים מהקליפות בעלי ומכתש, וכן חומוס ושעועית. לפעמים היו עושים חמין חמוץ מענבי בוסר שסחטו את המיץ החמוץ שלהם לתוך החמין. בחגים, אכלו בשר, וכן מרק של ראש ורגלים של כבש.

קניית מצרכים:

את המצרכים קנו בחנויות של הגויים, חוץ מבשר. בשר קנו כל יום מחדש. בחגים היו קונים ליותר מיום אחד ואז היו שמים בשקית בד ותולים בבאר כדי שלא יתקלקל. ירקות היו בשפע. פירות היו – ענבים, תותי עץ ורימונים. את הרימונים היו מפוררים ומכניסים לשקים ושומרים אותם לימים שלא היו רימונים טריים. את השקים הכניסו למרתף שהיה מקום קריר במיוחד וכך הם השתמרו. היו פירות מיובשים שהובאו מהכפרים. היו משרים את הפירות במים, שותים את המים ואוכלים את הפירות.

שבתות וחגים:

בשבתות וחגים פרסו מפה לבנה על השטיח. הדליקו נר של שמן שתי פתילות. כל המשפחה היתה יושבת מסביב למפה הלבנה על הכריות. האוכל בליל שבת היה מרק בשר עם פיתות, ובבוקר חמין עם ביצים. בכפר היו דגים דגים קטנים כמו סרדינים, מכניסים לסיר מחרס ושמים בתוך התנור, כשכל הגחלים מכסים את הסיר כולו. בבוקר היה גוי מוציא את הסיר מהתנור והדגים היו נאכלים כמו שהם עם העצמות כמו סרדינים. בחגים האוכל היה מורכב במיוחד מבשר. לא אכלו מוצרי חלב בכלל.

המשפחה (אמונות ודיעות, ערכים, יחסים, סגנון חיים):

היחסים בין בני המשפחה ביו בד"כ טובים מאד. הקשר היה חם וחזק. עזרו זה לזה גם בעיתות שמחה וגם בזמנים של משבר. הדת היתה חשובה מאד. הגברים הלכו לביהכ"נ יום יום והיו גם נשים שהיו קמות בבוקר מוקדם והולכות לביהכ"נ. היתה אמונה חזקה בשדים. האמינו שכל הבעיות הבריאותיות באות מפחד ומשדים. השתדלו מאד לא לזרוק חפצים או מים על הרצפה. אם בכל זאת נאלצו לזרוק משהו, היו מזהירים את השדים ואומרים "פרז" – ז"א "תיזהרו" – כדי שלא יפגעו.

מים חמים לעולם לא שפכו על הרצפה. אם בכל זאת לא היתה ברירה, היו אומרים כמה וכמה פעמים "פרז", ורק אז שפכו.

סבא דוד ז"ל, אבא של אמא, גדל יתום מאם ולא קיבל חינוך מילדותו ולכן היה זורק חפצים על הרצפה ואומר: אני לא מאמין בשדים, או אומר: "לא פרז" – להראות את חוסר האמון שלו בהם. בבית של סבתא, אשתו, הקפידו מאד על הנושא של "פרז" ולכן ההתנהגות של סבא צרמה מאד לסבתא. נולדו להם מספר ילדים ונפטרו בינקותם. לילה אחד הוא היה לבד בכפר, וראה פתאום מישהי באה אליו לחדר ושמה תינוק צורת בחיקו ואמרה לו: "קום, תרגיע אותו, הוא חולה בגללך". סבא התעלף מרוב פחד. כשהתעורר כבר לא היה אף אחד. מאז הוא הקפיד להגיד "פרז" ולא ויתר גם לילדים שלו בעניין.

אם מישהו חלה בגלל פחד וחששו שזה בגלל שפגעו בשדים היו עורכים להם סעודת סולחה: היו לוקחים שלושה סוגי ממתקים, ביצה ומלח ועורכים להם סעודה, מתופפים בתוף וקוראים תהילים וכך קוראים לשדים שיבואו לעשות סולחה. בבוקר היו רואים סימנים שהשדים ביקרו שם. את האוכל היו נותנים לחולה לאכול ובד"כ זה עזר.

היתה אמונה גם בעין הרע.

ימי הולדת לא חגגו אבל ציינו את היום ואת הגיל.

חתונות היו חוגגים במשך שבעה ימים. בחתונה עצמה היו בדרנים שהיו מתחפשים ומבדרים את כל הקהל. בשמחות השתתפו כל התושבים.

ביזד שמרו מאד על טהרת המשפחה. האשה היתה טובלת ב-"גיו" – מים זורמים שהיו במרחק מה מהבית, ובזמן המחזור לא היתה נוגעת בכלים (היו לה כלים משלה), וכן לא בישלה. זה התאפשר משום שכל המשפחה המורחבת גרה יחד ולכן היו נשים אחרות שיכלו למלא את מקומה.

את החגים בילו כל המשפחות של אותה חצר יחד. למשל: בחג הסוכות היו בונים סוכה אחת גדולה מאד שהספיקה ל-3 משפחות שהיו באותה חצר. בסוכה תלו פירות, בדים יפים, תמונות של רבנים, והוציאו את כל ספרי הקודש לסוכה. כל החג היו בסוכה. לא יצאו לעבוד. הסכך של הסוכה היה ערבה בלבד. המוסלמים היו קוטפים ומביאים ליהודים שהיו קונים מהם. בסעודות היתה כל משפחה מביאה את האוכל שלה וכולם אכלו משל כולם.

הדרך לארץ ישראל:

כשיצאנו מיזד לטהרן כדי להגיע לא"י, עברנו דרך העיר קום, עיר שיעית שהמוסלמים בה שנאו יהודים שנאה עזה.

אבא ז"ל, אמא, דודה שרה ואני – שהייתי תינוקת – נסענו כולנו באוטובוס מיוחד. כשהגענו לעיר קום, האוטובוס חנה חניית ביניים. אבא ירד ואמר לכולנו להשאר באוטובוס. הוא הלך לשוק של המוסלמים לקנות משהו לאכול.

וזאת לדעת, אם יהודי נגע באוכל של מוסלמי – המוסלמי החליט שהאוכל טמא ואסור לאכול אותו. בעיר קום, המוסלמים השיעים היו קנאים מאד – אם יהודי היה נוגע באוכל שלהם, הם היו מסוגלים לרצוח אותו.

אבא ראה בשוק תמרים גדולים ויפים והתחיל לבחור. המוסלמי בעל החנות חשב את אבא למוסלמי (יהודי לא היה מעז לנגוע בפירות שלו) – ולא עשה דבר.

בינתיים אמא הרגישה לא טוב והיתה צריכה לרדת מהאוטובוס לחפש שרותים.

דודה שרה ראתה את אבא בוחר תמרים, ניגשה אליו, וקראה לו: "אברהם". המוסלמי, שהבין שאבא יהודי, כעס מאד ואמר לו מה אתה "ג'וד" (יהודי) עושה פה? אבא עשה עצמו כועס ואמר לו "אתה יהודי ואבא שלך יהודי", זרק את כל התמרים חזרה לשק וברח.

המוסלמי רדף אחריהם. אבא רץ עם אמא, שרה ואיתי חזרה לאוטובוס וסיפר לנהג מה קרה.

הנהג אמר לנו לשכב מתחת לספסלים והסיע את האוטובוס כך שהפתח (שהיה מאחור) הגיע עד לקיר המוסך. המוסלמי לא ויתר ושאל את הנהג. כמובן שהנהג לא הסגיר אותנו.

לאחר זמן מה האוטובוס המשיך לנסוע. לאחר כשעה נסיעה, נזכר הנהג ששכח משהו בקום. הוא הסביר לאבא שהוא חייב לחזור, ושוב היינו חייבים להסתתר. אבא ראה את המוסלמי, עדיין, לאחר כמה שעות, מחפש אותנו. ניצלנו בנס, כי אם היה רואה אותנו לא היינו נשארים בחיים.